

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları : 19

ISSN 1303-5231

**DICLE ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

HAKEMLİ DERGİ

CİLT : IX

SAYI : 2

DIYARBAKIR - 2007

Emevi Dönemi Komutan Ve Valilerinden

MESLEME B. ABDÜLMELİK

MESLEME B. ABDÜLMELİK

One Of The Commanders And Governors Of The Emevi Period

Mehmet Azimli *

Abstract

In this work, the life, the conquests and the service of Mesleme b. Abdülmelik, a famous commander of the Emevi period, whose both father and four brothers are caliphs.

Mesleme is the commander who made many conquests and struggled with the Byzantine Empire the most. In this respect, he is a really very important person in terms of the conquest of Anatolia. He overcame many riots which happened in that period. In reply to all his service, he wasn't seemed worthy of being a caliphate.

Giriş

Bu çalışmamızda Emevî Devleti tarihinde önemli rolü olan Emevi ailesinden bir komutan ve bürokratu incelemek istiyoruz. Bu kişi, ünlü Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan'ın oğullarından biri olan Mesleme b. Abdülmelik'tir. Emevilerin tarihindeki birçok önemli badire Mesleme b. Abdülmelik sayesinde atlatılmıştır. Bu durum onu tarihsel açıdan önemli kılmaktadır. Burada onun daha çok siyasi faaliyetleri üzerinde durmak istiyoruz ve bunu Emevi halifelerinin halifelik dönem sırasına göre aktarmak istiyoruz.

Hayatı, Siyasi Ve Askeri Faaliyetleri

Ebû Said ve Ebu'l-Esbağ künyelerini alan Mesleme b. Abdülmelik b. Mervan el-Kuşeyrî, el-Emevî, ed-Dimeşgî, çok cesaretli olduğu için¹ Altın Çekirge, İstanbul muhasarası sırasında Kahr isminde şehir kurduğu için² el-Kahir b. Avinillah lakablarını almıştır.

* Doç. Dr. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Başkanı.

¹ İbn Kuteybe ed-Dineverî, *el-Mearif*, Beyrut, 1970, 157; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut, 1970, IX, 328.

² Mesudî, *et-Tenbih ve'l-İşraf*, Kahire, Trz, 290.

Mesleme b. Abdülmelik, Emevi devletinin V. Halifesi Abdülmelik b. Mervan'ın on altı erkek çocuğundan birisidir.³ Emeviler'e karşı hilafet mücadelesi yapan Abdullah b. Zübeyr'in Emeviler'i Medine'den uzaklaştırdığı sene doğduğu tahmin edilmektedir.⁴ Ancak bildiğimiz kadarıyla Abdullah b. Zübeyr'in Emeviler'i Medine'den sürmesi diye bir olay yoktur. Fakat aynı yıllarda Medine'de Emeviler'e karşı ayaklanan Abdullah b. Hanzale Emevileri Medine'den çıkarmıştır. Bu durumda Mesleme, Harre Vakası yılında (63/638) Abdülmelik'in cariyelerinden birinden doğmuştur.⁵

Abdülmelik b. Mervan Dönemi (65-86/685-705)

Abdülmelik, b. Mervan, hükümdarlığının ilk yıllarında hep iç karışıklıklarla uğraşmıştır. Hatta bir ara bu karışıklıklar yüzünden Bizans'a vergi ödemek zorunda kalmıştı.⁶ Daha sonraki yıllarda bu karışıklıkları halleden Abdülmelik Bizanslıların bir seferini haber alınca oğlu Mesleme'yi yanına Abdullah b. Battal'ı (Battal Gazi) vererek Anadolu'ya göndermek istedi.⁷ O anda Azerbaycan Ermenistan taraflarında olan oğlu Mesleme'yi çağırarak ordunun başına geçirdi ve orduya hitaben şöyle bir konuşma yaptı:

“...İşte şu oğlum Mesleme'dir. O, benim kalkanımdır, okumdur, yayımdır. Ben onunla düşmanımın kanını dökerim. Ona yardım edin. Pazusuna güç verin. Yorulduğunda yardımcı olun. Yıldığında cesaretlendirin, Gaflet ettiğinde uyandırın, anlamadığında anlatın...”

Sonra Mesleme'ye dönerek:

“Ey oğlum seni bunların üstüne tayin ettim. İnatçı ve kibirli olma. Askere yumuşak ve merhametli ol. Rumlar'la karşılaştığında Allah'a güven. O sana vekil olarak yeter”, dedi.

Abdülmelik, daha sonra Mesleme'yi kucakladı ve iki gözü arasından öptükten sonra ağlayarak; “Ey gözümün aydınlığı, Ey kalbimin meyvesi, selametle git” dedi. Orada bulunan insanlar da ağladılar.⁸

Mesleme, babasının yanına yardımcı olarak verdiği büyük cengâver Battal Gazi'yi Rumlar'a karşı öncü olarak 10 bin kişiyle gönderdi.⁹ Bu emri ona

³ Mahmud, Şakir, *et-Tarihu'l-İslami*, Beyrut, 1991, IV, 194.

⁴ Zettersteen K. V., “Mesleme” *İA*, İstanbul, 1970, VIII,126.

⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kamil fit-Tarih*, Beyrut, 1979, IV,519.

⁶ Bkz. Suyutî, *Tarihu'l-Hulefa*, Mısır, 1952, 215.

⁷ İbn Kesir, IX, 331.

⁸ İbn A'sem, *el-Futüh*, Beyrut, 1987, VII, 124.

⁹ İbnü'l-Esir, V, 248.

babası Abdülmelik vermişti.¹⁰ Mesleme, bu şekilde (86/705) yılında Rumlar diyarında savaştı, birçok yerler fethetti, esirler ve ganimetler aldı, bunları babasına gönderdi.¹¹ Aynı yıl içine Abdülmelik vefat etti. Vefat edeceği zaman çocuklarını başına toplayarak vasiyetini yaptı. Vasiyetinin bir yerinde şöyle dedi: “*Kardeşiniz Mesleme hakkında hayır tavsiye ediyorum. Onu gözetiniz. Onun görüşünü alınız. Onun hakkında hayır düşününüz. O sizin yaşlınızdır ve en olgununuzdur.*¹² *O, sizin zayıf gördüğünüz naibinizdir (Yani Halifelik konusunda onun halife olmayacağını ikinci planda kaldığını anlatıyor) ve düşmanlarınız üzerine attığınız sopanızdır.*¹³ *Kendisiyle düşmanlarınızdan gizlendiğiniz ve arkasından atış yapacağınız*¹⁴ *kalkanınızdır.*¹⁵ *Onunla uğraşmayınız. O Rum diyarına çıktığında Allah onu korusun. Onun Allah yolunda cihat konusundaki hakkını (size olan üstünlüğünü) itiraf ediniz.*¹⁶ *O içinizde en değerlinizdir.*¹⁷

Abdülmelik’in gerek Rum diyarına ordu gönderirken, gerek vasiyetinde oğlu Mesleme’yi çok sevip saydığını anlıyoruz. Hatta çocuklarından fazla ona önem verdiğini görüyoruz. Bu vasıflarıyla Mesleme, Zehebî’nin dediği gibi; “*Halifelğe kardeşlerinden daha layıktı.*”¹⁸ Fakat bütün bunlara rağmen Emevilerdeki Arapçılık taassubu kırılmamış ve sırf annesi Arap olmadığı için hilafete getirilememiştir.

Velid b. Abdülmelik Dönemi (86/96/705/715)

İlk defa Abdülmelik tarafından Anadolu üzerine gönderilen Mesleme, Velid döneminde, Muhammed b. Mervan yerine Rum cephesi komutanı yapıldı.¹⁹ Mesleme Bizans’a en etkili saldırıları bu dönemde yaptı. Velid’in halife olduğu sene, 86/705’te kardeşi Velid’in oğlu Abbas’la birlikte Anadolu’ya gazaya çıktı²⁰ ve birçok kaleleri fethetti,²¹ esirler ve ganimetler aldı.²² Bu sefer-

¹⁰ İbn Kesir, IX, 79.

¹¹ İbn Kesir, IX, 61.

¹² İbn Kuteybe ed-Dineveri, *el-İmame ve’s-Siyase*, Beyrut, Trz, II, 46.

¹³ İbn Haldun, Muhammed, *Tarih-ü İbn Haldun*, Beyrut, 1991, III, 58.

¹⁴ İbnü’l-Esir, IV, 518.

¹⁵ Mesudi, *Murucü’z-Zeheb*, Beyrut, 1988, III, 170.

¹⁶ İbn A’sem, VII, 149.

¹⁷ İbnü’l Cevzi, *el-Muntazam*, Beyrut, 1992, VI, 275.

¹⁸ Zehebî, *Siyer-i Alamü’n-Nübelâ*, Beyrut, 1996, V, 241.

¹⁹ İbnü’l-Esir, VI, 518.

²⁰ Taberi, *Tarihü’t-Taberi*, Kahire, 1971, VI, 426.

²¹ İbn Cevzi, VI, 271.

²² Şakir, IV, 221.

lerde Galatia (Ankara civarı)'dan Bursa hudutlarında kadar akınlarda bulundu. Bizans'ı korku içinde bıraktı.

Mesleme, bir yıl sonra 87/706 yılında Rum diyarında akınlar yaptı. Birçok esirler aldı,²³ Misis (Ceyhan) bölgesini ve bölgeye yakın bir kısım²⁴ kaleleri fethetti.²⁵ Bu seferinde Misis yakınlarında kalabalık bir Rum ordusunu mağlup etti.²⁶

Mesleme 88/707 yılında Anadolu'ya akınlarını devam ettirdi ve karşılaştığı Bizans ordusunu yendi. Fakat Bizans ordusunun tekrar saldırması üzerine askerler bozuldu. Bunun üzerine özellikle Abbas'ın gayretleriyle ordu tekrar toparlandı ve galip geldi.²⁷ Kilikya ve Kapadokya arasındaki sınır bölgesinde önemli bir kale olan Tuvane, Mesleme ve Abbas b. Velid tarafından kuşatıldı.²⁸ Bizans imparatoru II. Justinious Misis yakınlarındaki Tuvane'ye yardım için derme çatma ve bir ordu gönderdi ise de Mesleme, bu iyi bir yönetilmeyen orduyu yendi ve nihayet 27 Mart 708'de Tuvane'yi ele geçirdi. Ganimetlerin 1/5 'ini merkeze gönderdi.²⁹ Halkını Arap arazisine nakletti.³⁰ Bu fetih Anadolu'da yapılan önemli bir fetih oldu diyebiliriz.

Tuvane gibi Anadolu'daki en önemli kaleyi fethettikten sonra Mesleme, Amasya yakınlarından Gazelon (Gazale), Ahram kalelerini fethetti.³¹ Kuzeydoğuya akınlar yaptı.³² Bu arada birçok esir aldı.³³ Aynı yıl Halife Velid, Muhammed b. Mervan'ı Cezire ve Ermeniya valiliğinden alarak yerine Mesleme'yi gönderdi. Mesleme Azerbeycan taraflarında savaştı. Bab'a kadar ilerledi. Şehir ve kaleler aldı. Bu seferinde mancınık kullandı.³⁴

Mesleme, 89/708 yeğeni Abbas'la birlikte senesinde yine Anadolu'ya gazaya çıktı. Karşılına çıkan Rum ordusunu beraberce yendiler. Daha sonra ayrılarak fethetme iki koldan devam ettiler. Mesleme, Ammuriye (Hamza Hacıköy)'e yöneldi. Burada kalabalık bir Bizans ordusu ile karşılaştı ve onları

²³ İbn Kesir, IX, 71.

²⁴ Bu kalelerin isimleri şu şekildedir; Bevlek, Ahzem, Kumkim, Ezruliyye, İbn Cevzi, VI, 289.

²⁵ İbn Haldun, III, 71.

²⁶ Taberi, VI, 429.

²⁷ İbn Kesir, IX, 74.

²⁸ İbnü'l-Esir, IV, 531; George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev: Fikret Işıltan, Ankara, 1991, 134.

²⁹ İbn A'sem, VII, 135.

³⁰ Şahin Uçar, *Anadolu'da İslam-Bizans Mücadelesi*, İstanbul, 1990, 104.

³¹ Taberi, VI, 434.

³² Uçar, 104.

³³ İbnü'l-Esir, II, 555.

³⁴ İbn Haldun, III, 71.

bozguna uğrattı. Kale patriği kaleyi askerlerle doldurarak hazırlık yapsa da Mesleme kaleyi fethetti.³⁵ Bu önemli kalenin fethinden sonra Mesleme Hırakle (Ereğli) ve yakınlarındaki Kammuniye'yi fethetti, birçok ganimetler aldı.³⁶ Bu yıl Mesleme'nin gönderdiği küçük bir birlik Haliç'e kadar ilerledi. Üsküdar'da düşman gemilerini yaktı.³⁷ Mesleme, Velid'in emri ile İskenderun ve Ruisis'ten gelenler (Rumlar) ile birleşen Ceracime (Antakya bölgesi) halkı üzerine yürüdü. Orayı ele geçirip onları dağdan indirdi. Ceracime halkı ile Mesleme şu şartlarla anlaşma yaptı: "İstedikleri yere gidebilecekler, kadınlar ve çocuklara bir şey yapılmayacak, yiyecek yardımı yapılacak, zenginlerden Müslümanların zenginlerinden alınan kadar para alınacak."³⁸

Mesleme, 90/709 yılında yine gazaya çıktı. Suriye bölgesinde beş kale fethetti.³⁹ Bu yıl, Mesleme ve Abbas İsa'ya akın ettiler. Buna karşılık Bizans donanması Mısır sahillerine hücum etti.⁴⁰ Mesleme, 91/710 yılında Azerbaycan'da Türklerle savaştı. Şehir ve kaleler fethetti. Bab kapısına kadar ilerledi.⁴¹ (92/711)'de Anadolu'da Malatya çevresindeki Demirkale, Gazale, Berceme kalelerini fethetti. Mesleme, ayrıca Susane halkını Rum diyarının ortasında sürdü.⁴² Aynı yıl Mesleme Maşiye'yi fethetti.⁴³ Kilikya taraflarına akınlar yaptı. Ayrıca Hexapolisteki iki kale ve Darend'e'yi aldıktan sonra Kemh'i (Kemah) aldı.⁴⁴ Halife Velid'in Bizans'ın içinde bulunduğu iç karışıklıklardan faydalanma arzusu nedeniyle Bizans'a yapılan baskınlar artmıştı.⁴⁵

Mesleme'nin orduları bu yıl İstanbul önlerine vardılar. Bu seferde Mesleme'nin gaza arkadaşı Battal Gazi çok kahramanlıklar göstermiştir.⁴⁶ İbn A'sem'in bahsettiği Mesleme'nin İstanbul'da mescit açtırması, kendisinin bizzat İstanbul'a girmesi, Ayasofya'yı ziyaret etmesi Mesleme'nin bu seferinde olsa gerekir. İleride de anlatacağımız gibi Süleyman dönemindeki İstanbul kuşatmasında Mesleme'nin bu işleri yapması imkansız gibidir. Çünkü o zamanlar güçlü olan Bizans idi ve Mesleme ordusu çok zor bir şekilde geri çekilmişti.

³⁵ Taberi, VI, 439; İbn A'sem, VII, 135; İbnü'l-Esir IV, 535.

³⁶ Taberi, VI, 439.

³⁷ Şakir IV, 221; Uçar, 104.

³⁸ Belazürî, *Futuhu'l-Buldan*, Beyrut, 1991, 163.

³⁹ Taberi, VI, 422.

⁴⁰ Uçar, 105.

⁴¹ Taberi, VI, 454; İbn Kesir, IX, 82; İbnü'l-Cevzi, VI, 299.

⁴² Taberi, VI, 468; İbn Kesir, IX, 84; İbnü'l-Esir, III, 569.

⁴³ İbn Haldun, III, 71.

⁴⁴ Belazürî, 189.

⁴⁵ Uçar, 106.

⁴⁶ Ostrogorsky, 34; Şakir, IV, 223.

İbn Asem şöyle anlatır: “Mesleme'nin Bizans'a aşırı saldırıları sonucu Bizans İmparatoru büyük miktarda para ve bir çok baş hayvan karşılığında Mesleme'ye geri dönmesini teklif eder. Fakat Mesleme İstanbul'a girip gezmeden geri dönemeyeceğine dair yemin eder. Bunun üzerine imparator sadece Mesleme'nin İstanbul'a girmesine müsaade eder. Mesleme de Battal Gazi'yi İstanbul'un büyük kapısına bırakarak akşama kadar İstanbul'dan çıkmazsa saldırmasını emreder ve İstanbul'a kendi başına girer. Büyük kiliseye girer, oradaki haçlı alır ve İstanbul'dan imparatorun verdiği para, eşya ve hayvanları alıp çıkar. Fakat ayrılmadan önce İstanbul'da bir Mescid yaptırır ve kesinlikle bu mescide dokunulmamasını imparatora şart koşar.”⁴⁷

M. Canard bu konuda yaptığı araştırmanın sonucunda kanaatini şu şekilde açıklar: “Anlaşılan şudur ki, bu cami Mesleme'ye ait değildir. Bizans imparatoru İstanbul'da yaşayan Müslümanlar ve esirler için böyle bir cami yapılmasına izin vermiştir. Fakat bu cami Müslümanlar tarafından Mesleme'ye izafe edilmiştir.”⁴⁸

Her ne kadar bazı araştırmacılar, Mesleme'nin İstanbul'a girmesini ve cami yaptırmasını hikaye kabul etseler de,⁴⁹ orada bir cami yaptırması muhtemeldir.⁵⁰ Mesleme, (89/709) veya (92/711) yıllarda İstanbul'a yaptığı seferlerinden birinde imparatora yaptığı bir teklifle veya geri dönme karşılığı bu camiyi yaptırmış olabilir. Nitekim buna benzer bir olay daha sonraki yıllarda da gerçekleşmiştir. Bizans imparatoru kuşatmayı kaldırması karşılığında bir Müslüman Mahallesi ve camisi kurmak üzere Yıldırım Beyazid ile anlaşmıştır.⁵¹

Mesleme'nin İstanbul'a yaptırdığı cami ve minaresine Bizanslılar tarafından bakım yapılmış, tamir edilmiştir. İmam ve müezzine maaş verilmiş, kandil asılmıştır.⁵² Daha sonraki yıllarda Bizanslılar Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey arasında anlaşma yapılırken, Bizans'a Mesleme'nin yaptırdığı camii tamir edilecek, kandil yapılacak, Selçuklular'ın sembolü bu camiye konulacak şeklinde şartlar koşulmuştur.⁵³ Bizans tarihleri de Mesleme'nin isteği üzerine imparator Konstantin'in Praetoriumda (Meydan) saraya yakın Darü'l-Balat adlı bir konak ve camiden bahsetmişlerdir.⁵⁴ Fatimî'ler döneminde İstanbul'daki bu

⁴⁷ İbn A'sem, VII, 224-227.

⁴⁸ Morius Canard, “Tarih ve Efsaneye göre Arapların İstanbul Seferleri”, Çev: İsmail Hami Danişmend, *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, İstanbul, 1956, II, 232-234.

⁴⁹ Robert Mantran, *İslam'ın Yayılış Tarihine Giriş*, Çev: İsmet, Kayaoğlu, Ankara, 1981, 10.

⁵⁰ İbn Kesir, IX, 174.

⁵¹ İsmet Miroğlu, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, trz. X, 158.

⁵² Osman Çetin, *Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, İstanbul, 1981, 55.

⁵³ İbnü'l-Esir, X, 28.

⁵⁴ M. Tayyib, Gök bilgin, “Cami” *İ.A.*, Ankara, 1970, V, 1117.

camide Fatimi halifesi adına hutbe okunmuştur. Seyyah Herevi de Mesleme'nin yaptırdığı bu camiden bahsetmiştir.⁵⁵

Mesleme, 93/712 yılında Pontus (Amasya)'yı,⁵⁶ 94/713 yılında Sinderya'yı fethetti.⁵⁷ Ayrıca bu yıl Hac emirliği yaptı.⁵⁸ Velid döneminde İbn Eşas ayaklanmasında tahrip olan toprakların ıslahı için Irak Valisi Haccac Velid'den üç milyon dirhem para istedi. Velid bu meblağı çok bolunca Mesleme kardeşi Velid'den bu toprakları para karşılığı kendisine verilmesini ve buradaki su basmış toprakları kurtarmayı teklif eder. Böylece çok sayıda toprak ve çiftliği olan Mesleme, bu bölgede es-Seybeyn (iki kanal) veya Mesleme kanalı da denilen kanalı açtırır. Çiftçilerle ortakçıları birleştirir ve arazilerin verimli hale gelmesini sağlar.⁵⁹

Böylece Mesleme o dönemde en ünlü kumandan sıfatıyla Anadolu ve Hazar'da mücadele ederken, aynı zamanda toprağın ıslahı içinde uğraştırmıştır. Ayrıca Hac emirliği de yapmıştır. Kısacası Halife Velid ihtiyaç duyduğu her işe onu göndermiştir.

Süleyman b. Abdülmelik Dönemi (96-99/715-717)

Velid b. Abdülmelik İstanbul'u fethetmeyi düşünüyordu. Bunun için geniş hazırlıklara girişmişti. Fakat bu proje Velid'in 96/715'de ölmesi ile gerçekleşmedi. Süleyman ağabeyinin izini takip etti ve yapılan hazırlıklarla bir defa daha İstanbul seferi gerçekleşti.

Mesleme, İstanbul fethine çıkmadan önce 96/715 yılında Sakalibe kalesini fethetti (Günümüzde Ulukışla yakınlarında harabe halindedir). Bu kale Toros geçitlerine hakim olan fevkale de ehemmiyetli bir yerdirdi.⁶⁰ Bu isim Yugoslavlara verildiğinden burada onlar kalsa gerektir.⁶¹ Mesleme aynı yıl Şam'a geri döndü.⁶²

Süleyman, 97/716 yılında Velid'in hazırlıklarını tamamlayarak Mesleme'yi 120 bin kişilik ordunun başında İstanbul'a gönderdi.⁶³ Mesleme, kara ve deniz kuvvetlerini komutanıydı. Süleyman Mercidabık'ta orduyu tanzim edip her askere ayrı ayrı yiyecek verdi ve askerlere yiyeceklerini yememe-

⁵⁵ Çetin, 132.

⁵⁶ İbnü'l-Esir, IV, 582.

⁵⁷ İbn Kesir, IX, 100.

⁵⁸ İbnü'l-Esir, IV, 582.

⁵⁹ Belazüri, 292; Duri, *İslam İktisat Tarihine Giriş* Çev; Sabri Orman, İstanbul, 1991, 40.

⁶⁰ Uçar, 108.

⁶¹ İbnü'l-Esir, IV, 535.

⁶² Şakir, IV, 237.

⁶³ Hayrüddin Zirikli, *el-Alam*, Beyrut, 1980, VII, 224.

lerini, baskınla geçinmelerini emretti. Ordu da yolda böyle yaptı.⁶⁴ Mesleme ordusuyla Maraş üzerinden Ammuriye'ye doğru yürüdü. Bu arada Bizans, bu orduyu engellemek için bazı birlikler gönderse de bunlar mağlup edildiler.⁶⁵ Mesleme'nin bu yürüyüşüne mani olmak için gönderilen Theodoisos, imparator II. Anastatios'a isyan etti ve kendini imparator ilan etti. Fakat Maraş asıllı bir Ermeni olan Bizans'ın Anadolu komutanı olup Ammuriyye'yi korumakla görevli olan Leon, bu yeni imparatoru kabul etmedi.⁶⁶ Mesleme 'de bu kargaşalıkta onu destekledi.⁶⁷

Mesleme, yolda Vezzahiyye'yi fethetti.⁶⁸ 97/716'da kışın Kapudağ (Aydıncık) civarında Belkisana da kışladıktan sonra yola devam etti.⁶⁹ Deniz kuvveti olarak da Ömer b. Hübeyre yola çıkmıştı. Mesleme, bu arada Pergamus (Bergama) ile yakınlardaki Sardes'i fethetti.⁷⁰ Kanaatimizce Mesleme'nin Kapudağı'da kışlaması ve Bergamayı fethetmesi coğrafi olarak mümkün gözüküyor. O 120 bin kişilik ordusu ile daha kuzey güzergâhını takip etmektedir. Fakat Mesleme'nin ordusuna dahil olan deniz kuvvetleri Ege'den İstanbul'a gelirken buraları zabtetmiş olabilir.

Mesleme 98/717'de İstanbul önlerine geldi. Her askerin terkisinde taşıdığı yiyeceklerin toplanmasını emretti. Dağ gibi yiyecek yığıldı. Mesleme burada ordu için ekin ektirtti. Ahşaptan barakalar kurdu.⁷¹ Ayrıca Haliçte Kahr, isminde bir şehir (ordugah) kurdu. Bundan dolayı kendisine "el-Kahr bi Avnillah" denildi.⁷²

Süleyman, Mesleme'ye İstanbul'u fethedinceye kadar ayrılmamasını emretmişti.⁷³ Donanma da Çanakkale üzerinde İstanbul'a ulaştı ve Haliçteki zincire dayandı. Bu arada Bizanslılar, Mısır ve Afrika'dan Mesleme'ye yardıma gelen gemileri yaktılar. Yine bu gemilerle gelen bazı Hıristiyan tayfalar isyan edip gemilerle Bizans tarafına geçtiler. Ayrıca İzmit yakınlarında yerleşmiş olan Slavlar tarafından bir İslam birliği tuzağa düşürüldü.⁷⁴ Mesleme'nin bütün bu felaketlerden kurtulmak için Bulgarlar tarafına baskınla erzak elde etmeye

⁶⁴ İbnü'l-Esir, V, 31.

⁶⁵ Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, İstanbul, 1986, I, 410.

⁶⁶ Ostrogorsky, 145; Şakir, IV, 237.

⁶⁷ İbnü'l-Esir, I, 330, Montran, 110.

⁶⁸ İbnü'l-Esir, V, 26; İbn Haldun, III, 71.

⁶⁹ İbnü'l-Esir, V, 143, Canard, 250.

⁷⁰ Zettersteen, VII, 226; Canard, 225.

⁷¹ Taberi, VI, 530; İbn Haldun, III, 71.

⁷² Mesudî, *et-Tenbih ve'l-İşraf*, 290.

⁷³ Taberi, VI, 530; İbn Kesir, IX, 174; İbn Hallikan, *Vefeyatü'l-Ayan*, II, 421, Kum, 1374.

⁷⁴ Uçar, 116.

çalıştığını görüyoruz. Bu olayların arkasından Müslümanlara Balkanlardan Bulgarlar saldırdı. Müslümanlar epey zaiyat verseler de Bulgarları yendiler.⁷⁵ İbn Kesir olayı biraz farklı anlatır: “*Bulgar kralı Mesleme’ye yardım teklif etti ve bunun üzerine yiyecek almak üzere Mesleme’nin gönderdiği adamları katletti.*”⁷⁶ Bunun üzerine Mesleme, Bulgarlarla savaş yaptı ve İslam ordusu bir çok esir alarak geri dönüp tekrar muhasaraya devam etti.⁷⁷

Bizans İmparatoru Mesleme gelmeden önce hazırlıkta bulunmuş şehrin üç yıllık iaşesini temin etmiş, surları onarmış ve Rum ateşi tekrar üretilmişti.⁷⁸ Bu arada kaynaklarda, “Bizans’ın Leon isimli Anadolu komutanının Mesleme ile anlaştığı ve Mesleme’ye yardım ettiği, daha sonra Bizans’la ilişki kurup onların İmparatorluk teklifi üzerine, Mesleme’ye gelerek eğer ordunun bütün yiyeceklerini yakarsa, Bizanslıların Mesleme’nin fetih konusundaki azmini anlayıp İstanbul’u teslim edecekleri, ya değilse feth edemeyeceğini, bunun üzerine Mesleme’nin ordusunun bütün yiyeceklerin yaktırdığı, Leon’un da bu hileden sonra Bizans’a geçip tahta oturduğu ve İslam ordusunun sefilliği ve açlığı” anlatılır.⁷⁹

Fakat bu bilgiler pek muhtemel gözüküyor. Bir defa Leon’un İstanbul’da İmparator olması 25 Mart 717 tarihidir. Bu tarih Mesleme’nin İstanbul’u kuşatmasından çok öncedir. Çünkü Mesleme Ağustos 717 tarihinde İstanbul’u kuşatmaya almıştır.⁸⁰ Ayrıca hayatı boyunca yaptığı savaşlarda yenilmemiş olan ünlü Emevi komutanı Mesleme’nin Leon’un bu tuzağını anlamayacak kadar saf olması düşünülmez. Her halde Leon’un İstanbul Muharasası öncesi Mesleme ile anlaşıp ahdini bozması⁸¹ olayı böyle bir rivayetin doğmasına sebep olmuş olabilir.

Bu arada Rumlar’ın muhasaranın kaldırması karşılığı kişi başına 1 dinar para teklifi Mesleme tarafından reddedilmiştir. Çünkü Halife İstanbul’u fethedinceye kadar orada kalmalarını emretmişti.⁸² Ayrıca Fransa sahillerindeki

⁷⁵ İbn Haldun, III, 71.

⁷⁶ İbn Kesir, IX, 175.

⁷⁷ İbn Batuta, seyahatnamesinde bu bölgelerde rastladığı çok harap olmuş “Mesleme b. Abdülmelik Kalesi” olduğundan bahseder. Bu kale muhtemelen bu seferleri sırasında ele geçirilip ona izafe edilen bir kale olmalıdır. Bkz. İbn Batuta, *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, Çev: Muhammet Şerif Paşa, Sad; Mümin Çevik, İstanbul, trz, 260.

⁷⁸ Ostrogorsky, 114; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyası Enbiya ve Tevarihu’l-Hulefa*, İstanbul, 1976, I, 710.

⁷⁹ Taberi VI, 530; İbn Kesir, IX, 174.

⁸⁰ Ostrogorsky, 145.

⁸¹ Canard, 225 ve 252.

⁸² İbnü’l-Esir, V, 31.

Mısır donanması bile Mesleme'ye yardıma gelmiştir. Gemiler küçük idi, ama sayıları 1800'e varıyordu.⁸³ Mesleme bunlara güveniyordu.

Yeni imparator Leon, Rum ateşiyle İslam ordunun erzak yüklü gemilerini yaktırdı.⁸⁴ Bunun üzerine İslam ordularında açlık baş göstermeye başladı. Üstelik kış gelmişti. O kış kar 100 gün yerden kalkmadı, çok soğuk oldu, asker kırıldı. Orduda veba gibi bir hastalık yayıldı. Müslümanlar, ağaç kökleri, yaprakları,⁸⁵ ölüler, toprak dışında her şeyi yediler.⁸⁶ Bu arada Mesleme yardım geliyor diye orduyu oyalıyordu. Müslümanlar kitleler halinde ölüyorlardı. Yardım gönderilen 700 gemi Rum ateşiyle Leon tarafından yakıldı.⁸⁷ Bu arada Süleyman b. Abdülmelik öldü.

Ömer b. Abdülaziz Dönemi (99-101/7171-720)

Ömer b. Abdülaziz, hilafete geçer geçmez İstanbul'daki ordunun sefilliğini bildiğinden dolayı ordunun tamamen yok olmasından korkarak İstanbul'a yiyecek gönderdi ve geri dönmelerini emretti.⁸⁸

Mesleme ordunun iyi olduğu haberini gönderse de Halife Ömer postacıdan durumu öğrenmiş, Şam halkından yardım toplayarak Mesleme'ye göndermiştir. Ayrıca 500 at gönderip kesin dönüş emrini verdi.⁸⁹ Yine dönüş için İskenderiye'den 400, Afrika'dan 360 gemi yardıma gönderildi ise de Rumlar bunları Rum ateşiyle yaktılar. Yaklaşık on üç ay süren İstanbul kuşatması böylece kaldırıldı ve ordu dönmeye başladı. Fakat dönüşte Rumlar, karada ve denizde birçok Müslüman'ı öldürdüler.⁹⁰

İstanbul'a yapılan bu sefer Araplar'ın İstanbul'a yaptıkları son seferi oldu. Araplar artık bir daha İstanbul'u kuşatamadılar. Ayrıca Anadolu'daki Arap fetihlerinin de yavaşlamasına sebep oldu.⁹¹ Böylece II. defa Arap taarruzu İstanbul önünde eridi. Arap tarihinde önemli bir nokta kapandı.⁹²

Bazı araştırmacılara göre İstanbul seferinde alınan başarısızlık, Emevi iktidarını tehlikeye soktu. Çok masraf oldu. Muhalefetin doğmasına sağladı. İstanbul surları önünde donanmanın yanması, ordunun mahvı, rejimi dayandığı

⁸³ Ahmet Cevdet Paşa, I, 170.

⁸⁴ İbn Kesir, IX, 174.

⁸⁵ Taberi, VI, 531.

⁸⁶ İbn Kesir, IX, 174.

⁸⁷ İbnü'l-Esir, V, 43.

⁸⁸ Şakir, IV, 250.

⁸⁹ Taberi, VI, 553.

⁹⁰ İbnü'l-Esir, V, 43.

⁹¹ Uçar, 128.

⁹² Ostrogorsky, 146.

kuvvetten mahrum bıraktı.⁹³ Ancak, bu görüş pek tutarlı gözükmemektedir. Bu seferde tam bir mağlubiyet göremiyoruz. Ayrıca bu olay Emevilerin rejimini tehlikeye sokmamıştır. Hemen iki sene sonra Emeviler Irak üzerinde 120 bin kişilik ordu göndermişlerdir. Yine Hazarlarla şiddetli savaşlarda bulunmuşlardır. Ayrıca birkaç yıl sonra başlayan Hişam dönemi ekonomik olarak Emevilerin en rahat ve en kudretli dönemlerindedir. Yine muhalefet olayı bu seferden dolayı değil baştan beri olan bir harekettir.

Mesleme'nin ordusu dönüşte Mesihyye'de vebaya yakalandı birçok asker öldü.⁹⁴ Mesleme, İstanbul dönüşü Darende'deki İslam askerlerine Malatya'ya dönmelerini emretti. Darende Malatya'ya iki merhalde uzaklıkta Abbas b. Abdullah'ın İslam askerlerini yerleştiği yerd. Mesleme düşmanın saldırısından korkarak Darende'yi boşaltmalarını emretti. Darende kalesini harap etti. Malatya ise Cezire'den askerlerin gelip kar yağınca kadar kaldıkları ve memleketlerine döndükleri yerd.⁹⁵

Mesleme'nin İstanbul seferine kadar ki hareketleri Bizans'ta bir İslam etkisi olarak tasvirleri kırma ekolünü başlatmıştır. Bunu da İslam'ın Bizans'a etkisi olarak görebiliriz.⁹⁶

Mesleme, Ömer döneminde yine durmadı Yine seferlere gönderildi. Haricilerle savaşa gönderildi.⁹⁷ Mesleme eniştesi Ömer ile ilişkileri çok iyi idi.⁹⁸ Genellikle Ömer'in yanında bulunuyordu, istişare ediyordu, vefat edince Ömer'in namazını da Mesleme kıldırdı.

Yezid b. Abdülmelik Dönemi (101-105/702-724)

Bu dönemin en önemli olayı Yezid b. Muhelleb isyanıdır. Devleti tehdit etme noktasına gelen bu isyanı da bastıran yine Abdülmelik'in deyimiyile "*Emeviler'in kalkamı ve sopası*" olan Mesleme b. Abdülmelik'dir.

Yezid b. Abdülmelik'in halife olmasından sonra Irak taraflarında Yezid b. Mühelleb ve ailesi ayaklandı. Ayaklanmanın sebebi Mühelleb ailesinin, Haccac döneminden itibaren bazı dönemler görevden azledilmesiydi. Haccac döneminde hapiste yatan Yezid'e Süleyman döneminde tekrar valilik verilmişti.⁹⁹ Son olarak Yezid b. Mühelleb Süleyman'ın oğlunu Ömer'den sonra veliaht

⁹³ Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, Çev: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1979, 90.

⁹⁴ İbn A'sem VII, 226.

⁹⁵ Muhammed Hudaribek, *Muhadaratu't-Tarihi'l-Ümami'l-İslamiyye*, Beyrut, 1986, 531.

⁹⁶ Ostrogorsky, 149.

⁹⁷ İbn Sad, *et-Tabakatü'l-Kübra* V, 358, Beyrut, 1957, 516.

⁹⁸ İbn Sad, V, 402.

⁹⁹ Taberi, VI, 523.

tayin etmesini desteklemişti. Yezid b. Abdülmelik de bundan dolayı bunlara düşman olmuş ve başa gelince görevden almıştı. Ayrıca Ömer döneminde yapılan anlaşma ile isyan etmeyen Hariciler, Yezid b. Abdülmelik'in adamlarının anlaşmaya ihanetleri üzerine Yezid ile birlikte isyan ettiler.¹⁰⁰

Gerçekleşen büyük isyana karşı gönderilen birkaç halife ordusu mağlup olunca Yezid kardeşi Mesleme'yi Abbas b. Velid'le birlikte 120 bin kişilik ordunun başında Irak'a gönderdi.¹⁰¹ Yezid b. Mühelleb, Mesleme'inin üzerine geldiğini duyunca korkuya kapıldı.¹⁰² Mesleme'ye "Altın çekirge" diye hitab ediyordu.¹⁰³ Mesleme, ordusunu köprüler yaparak Fırat'tan geçirdi.¹⁰⁴ Bu başarısı şiirlerle övüldü. Mesleme'nin öncü kuvvetlerinin bir kısmı yenildi.¹⁰⁵

Nihayet iki ordu Ark Savaşı'nda karşılaştılar. Sekiz gün süren savaş sonunda Mesleme galib geldi. Mühelleb ailesi öldürüldü. Ailesinden bir kısmı gemi ile Hindistan'a kaçmak isterken yakalandı ve kadın çocukları esir pazarında satıldı. Esir erkekler ise öldürüldü. Yezid b. Mühelleb'in başı Şam'a gönderildi.¹⁰⁶

Ark Savaşı'nda Yezid b. Mühelleb'i mağlup edip devleti büyük bir gaileden kurtaran Mesleme'ye bu başarısından dolayı Irak ve Horasan valiliği verilerek ödüllendirildi. Mesleme de Ömer b. Abdülaziz döneminde Kufe'de görevli Hz. Ömer'in torunlarından Abdülhamid b. Abdurrahman'ı azletti.¹⁰⁷ Kufe'ye Muhammed b. Amr b. Velid b. Ukbe b. Ebi Muayt'ı, Basra'ya Şebib b. Haris et-Temimi'yi ve Horasan'a Said b. Abdülaziz b. Haris'i görevlendirdi. Said, Mesleme'nin kız kardeşi ile evliydi.¹⁰⁸ Fakat bu şahıs Horasan halkına çok sert davrandı. Bir kısmını öldürdü, bir kısmının mallarına el koydu.¹⁰⁹ Şikayet edilince Mesleme onu görevden aldı.¹¹⁰

Aynı yıl Yezid b. Abdülmelik, Mesleme'yi görevden aldı. Mesleme'nin yanında öneminden ve hizmetinden dolayı ona bunu bildirmede. Sadece "yerine birini bırak gel" diye mektup yazdı. Yerine de Cezire Valisi Ömer b. Hübeyre'yi gönderdi. Mesleme azledildiğini daha sonra anlayabildi. Böylece

¹⁰⁰ Taberi, VI, 395.

¹⁰¹ Mesudî, III, 210.

¹⁰² İbnü'l-Esir V,75.

¹⁰³ Mesudi, III, 210.

¹⁰⁴ İbnü'l-Esir, V, 7-9.

¹⁰⁵ İbn A'sem, VII, 258.

¹⁰⁶ Taberi, VI,602; İbnü'l-Esir, V, 83; İbn Kesir, IX, 222.

¹⁰⁷ İbn-i Halikan, VI, 307.

¹⁰⁸ Taberi, VI, 605-606; İbnü'l-Esir, V,90.

¹⁰⁹ İbn Kesir, IX, 223.

¹¹⁰ Belazuri, 418.

Irak ve Horasan genel valisi Mesleme merkeze çekilmiş oluyordu. Sebep ise Haracı az göndermesiydi.¹¹¹ Daha sonra Mesleme, Azerbaycan Ermenistan taraflarına gönderildi. Buralarda bir çok yerler fethetti. Babu'l-Ebvab'a ulaştı, şehirleri ele geçirdi.¹¹²

Anlaşıldığı kadarıyla savaş işlerinde ve diğer angarya işlerinde görevlendirilip bunları eksiksiz yapan Mesleme, valilik gibi cazip mevkiiler söz konusu olunca bundan mahrum bırakılıyordu. Fakat o bunları hiç problem etmedi. Elinden geldiği kadar göreve koşmaya devam etti.

Yezid'in yanında Mesleme'nin büyük bir ağırlığı bulunmakta idi. Bundan dolayı bir seferinde cezalandırılması gereken Abdurrahman b. Dahhak'ın Mesleme aracılığıyla şefaah dilemesi üzerine Yezid "*Ne istersen iste ama bunu isteme*" demek zorunda kalmıştı.¹¹³

Mesleme bu arada zevk ve eğlenceye dalan Yezid'i defalarca uyarılmış ve eleştirmiştir, ama Yezid bunlara kulak asmamıştır. Hatta namazları bile kıldırmadığından Mesleme onun yerine cuma namazlarını kıldırmıştır.¹¹⁴

Hişam b. Abdülmelik Dönemi (105-125/724-743)

Mesleme, Hişam'ın uzun saltanatı yıllarında da boş durmadı. Seferden sefere koştu. Hişam zor durumda kaldığında, Mesleme adeta onu rahatlatıyordu. Bu arada azledilme gibi olayları makam mevkiye önem vermediği için umursamadı, o görevini yapan sadık bir askerdi. Her işte öne plandaydı. Hişam döneminde de törenlerde ancak Mesleme önde yürüyebiliyordu.¹¹⁵ Hişam, 107/726 yılında Azerbaycan ve Ermenistan tarafında Lencer bölgesinde savaşlar yapan Cerrah b. Abdullah'ı azlederek yerine Mesleme'yi tayin etti. Mesleme öncü kuvvet olarak Haris b. Ömer et-Tai'yi gönderdi. Buralarda fetihler yaptı, bir çok esirler aldı.¹¹⁶ Mesleme, Hazarlar ve bölgedeki Cüzan halkını takip etti. Sonra Bab'a yöneldi. Buradaki Babu'l-Ebvab şehrine Şam'dan 24 bin kişi yerleştirildi.¹¹⁷ Aynı yıl Mesleme'yi Kıbrıs'a yapılan savaşta kara savaşına katıldığını görüyoruz.¹¹⁸ 108/727'de Mesleme bazı komutanlarla birlikte Anadolu'ya gazaya çıktı. Caesarea (Kayseri), Konya, Harşeneyi fethetti.¹¹⁹

¹¹¹ Taberi, VI, 615.

¹¹² İbn Kesir, IX, 328.

¹¹³ İbnü'l-Esir V, 114; İbn Kesir, IX, 229.

¹¹⁴ İbnü'l-Esir, V, 120.

¹¹⁵ Taberi, VII, 202.

¹¹⁶ Hudaribek, 541.

¹¹⁷ Belazuri, 200.

¹¹⁸ Taberi, VI, 40.

¹¹⁹ İbn Kesir, IX, 256.

Cezire yakınında Rumlarla savaştı. Kapadokya bölgesinde savaştı.¹²⁰ Bu seferinde İznik'e kadar ilerledi.¹²¹ 110/729'da Mesleme tekrar Azerbaycan üzerine yürüdü. Burada Türklerle savaştı. "Lar" kapısına kadar vardı. Burada hakanla savaştı, onu şiddetli bir şekilde yendi ve bir ay sonra Zülkarneyn mescidine (bölgesine) geri döndü.¹²² Bu gazaya Tin Gazası denmiştir.¹²³ Mesleme, 111/730 yılında Hazar bölgesi komutanlığından azledildi ve yerine eski komutan Cerrah b. Abdullah getirildi.¹²⁴ Mesleme, 113/732 tarihinde tekrar Hazar bölgesine görevlendirildi. Hakanın ülkesine girerek şehir ve kaleler fethetti. Birçok asker öldürüldü, birçok esir aldı. Lencer dağı yakınında Hakanın oğlunu öldürdü.¹²⁵ Hazarların büyük saldırısını haber alınca¹²⁶ askerlerine çadır ve ağırlıklarını terk ederek ateş yakmalarını emretti. Askeriyle geri çekildi.¹²⁷ Bu seferinde Derbent bölgesine kadar ilerlemişti. Burayı tahkim etti.¹²⁸ 114/733 yılında Mesleme'nin bu geri çekilişini şikayet eden Mervan b. Muhammed, Hazarlarla mücadeleye görevlendirildi ve Mesleme azledildi.¹²⁹

Daha sonraki yıllarda vefatına kadar Mesleme'den pek tarih kitapları bahsetmiyor, anlaşılan ömrünün son beş senesinde sefere çıkmamıştır. Mesleme 121/740 yılının Muharrem ayının 7.günü olan çarşamba günü Şam'da vefat etmiştir.¹³⁰ Kaç yaşından öldüğünü kaynaklar belirtmeseler de, Harre vakasında doğduğunu kabul edersek 57 yaşında vefat etmiştir diyebiliriz. Mesleme, el-Cezire hudutlarındaki Balis'te "Mesleme Nehri" diye adlandırılan bir kanal açmıştı. Ölünce buralar Abbasiler buraları alıncaya kadar mirasçılarında kaldı. Mesleme ölmeden önce Bağras'taki topraklarını, hayır yollarına vakfetti. Mallar 1/3 'ünü edebiyatçılara vasiyet etti.¹³¹ Konumuzu tarihi İbn Kesir'in Mesleme için söylediği söz ile bitirelim; "*Zamana yayılmış birçok gazvelerinden dolayı kendisine şükran sunulacak bir yönü vardır.*"¹³²

¹²⁰ İbnü'l-Esir, V, 140.

¹²¹ Hudaribek, 542.

¹²² Taberi, VII, 54; İbnü'l-Esir, V, 155.

¹²³ İbn Kesir, IX, 259.

¹²⁴ Hudaribek, 541.

¹²⁵ Taberi, VII, 88; İbn Kesir, IX, 304.

¹²⁶ İbnü'l-Esir V, 173.

¹²⁷ Hudaribek, 542.

¹²⁸ Zettersteen, VIII, 127.

¹²⁹ Diyarbekirî, *el-Hamis*, Beyrut, Trz, 319; İbn Haldun, III, 91.

¹³⁰ İbn Kesir, IX, 329.

¹³¹ Belâzurî, 152.

¹³² İbn Kesir, IX, 329.

Mesleme b. Abdülmelik, Emevilerin gelmiş geçmiş en büyük komutanlarından. Yaptığı savaşlarında yenilgi görmemiştir. Şunu kabul etmek lazımdır ki, ne Mesleme'den önce, ne de ondan sonra Emeviler Anadolu'da bu kadar yer fethedememişlerdir. Mesleme, ilk defa Anadolu fetihleriyle kendini göstermiştir. Anadolu'ya yaptığı akınlarla ünlenen Mesleme burayı bundan sonra yapılacak akınlar için kolaylaştırmış, sonuçta Bizans'a nefes aldirmamış ve Doğudan Batıya Anadolu'da atlılarıyla fetihler yapmıştır. Kardeşleri Velid ve Süleyman devirlerinde Anadolu'da savaşırken, Yezid döneminde Irak'ta, Hişam döneminde Azerbaycan, Ermenistan'da bulunmuştur. İstanbul'u Araplar adına son kez kuşatmıştır. Mesleme, Emevilerin tarihinde üçüncü ve son kez İstanbul önlerine gelen şahıstır. Savaşlardaki cesareti, azmi ve zaferleri yanından fasih konuşması ve cömertliği ile meşhurdur. Ününü Bizans'a yaptığı seferlerle duyurmuştur.

Mesleme, Emevi devleti ne zaman zor durumda kaldıysa hazır olmuş, gerektiğinde savaşmış, gerektiğinde ayaklanmaları bastırılmış, gerektiğinde toprağın ıslahı ve verimi için uğraşmıştır. Bütün bunları rağmen hilafete kardeşleri için de en layık olan olduğu halde, sırf annesi Arap olmadığı için hilafetten uzaklaştırılmıştır. En zor işlere koştuğu halde Mesleme'ye valilik gibi cazip makamlar bile çok görülmüştür. Ama o mütevazı birisi olduğu için bunları önemsememiştir. Ancak, Mesleme kendini Emevilere kabul ettirmiş ve tarihe mal olmuş bir şahıstır. O, Emevi Devletinin II. Muaviye ile başlayan bunalımından sonraki, ikinci fetih atılımında en faal kişi olarak gösterilebilir. Emeviler'in en güçlü dönemlerinde en meşhur ve kendisinden çekinilen bir komutan olmuştur.